

KRŠĆANSTVO I JEZIK

Tomislav Ladan

Od svega što se tiče čovjeka vjerojatno ništa ne sadržava sve kao sam jezik: i govor pojedinca i izričaj najuže i najšire jezične zajednice. Danas je na svijetu nekih pet tisuća što jezika što narječja. I naša je polazna tvrdnja ovakva: ne koliko je u pojedinom jeziku (ili narječju) kršćanstva ili kršćanskoga, nego koji su to još jezici, grozdovi ili skupine jezika koje kršćanstvo nije dotaknulo, obojilo ili više-manje proželo?

Uzeto prvo globalno – onako školski: po kontinentima – u Australiji jedva da postoje domorodačke skupine netaknute kulturom doseljenika (gotovo isključivo bijelog kršćanskog čovjeka, od prvotnih evropskih pomoraca pa do danas). Eurazijsko kopno i okolno otočje ne pruža, doduše, posve istu sliku jer su tu posrijedi veliki kulturni, vjerski, filozofski i jezični sklopovi koji nisu kršćanski: što izvorno što naknadno, po sustavnoj nakani državne volje. Riječ je tu prije svega o kineskoj, indijskoj, arapskoj i japanskoj kulturi, uz korijensko ili korjenjačko prevratništvo, koje smišljeno nastoji prevladati i nečim drugim nadomjestiti cjelokupnost kršćanstva. Spomena su vrijedni i različiti narodi i plemena, što Azije što Afrike, koji su unutar različitih mnogobožičkih ili kakvih drugih vjerskih značajki uglavnom izvan pobrojanih velikih religija (islama, budiz-

ma, šintoizma). Za svijet i kulturu obiju Amerika gotovo da vrijedi isto što i za Evropu jer je tu *kristijanizacija* – isključe li se ipak malobrojna zatvorena područja i rezervati takozvanih „naravnih naroda i pukova” – oдавно u cijelosti provedena.

Za ovu raspravu nije toliko važno koliki je točan broj kršćana trenutno na svijetu: katolika, pravoslavaca, evangelista ili pak onih u različitim sljedbama. Bitno je da postoji golema i svestrana prožetost sastojinama kršćanstva po cijelom današnjem naseljenom, uljudenom globusu.

Tjerajući mak na konac, moglo bi se govoriti o prodiranju dotičnih sastojaka i značajki i u postojeće izvankršćanske religijske i parareligijske sustave današnjice, recimo: i u šintoizam i u komunizam (koji, uostalom, i vuče podrijetlo iz kršćanskog pauperizma). To, međutim, nije predmet ovoga izlaganja. Dostatno je okvirno naznačiti sveopću prožetost barem one središnje i povijesno djelotvorne globalne civilizacije upravo kršćanskim značajkama, prvenstveno onima jezične naravi.

Jasno, povijesna se odredba ni tu ne može mimoći. Sve potječe od hebrejsko-helensko-rimskog *synthetikon*-a, koji je već dva tisućljeća objava, pojava, pojavnost i zbiljnost na najrazličitijim područjima i razinama, a još

najoprimjerenija u samome jeziku.

Unatoč omiljenoj novovjekoj krilatici da je religija privatna (zasebnička) stvar pojedinca, mora se skromno upozoriti kako to ona nije nikada bila jer je već po odredbi svoje biti „ono što veže, povezuje, obvezuje jedno i drugo”, pa dakle: ona se tiče više nego jednog i ne ostvaruje se na pojedincu, nego na pojedincima. Stoga, kad bi bilo koja religija bila samo stvar pojedinca, *eine Privatsache*, ona kao takva ne bi uopće postojala; ne bi se nikad uobličila niti bi prožimala jezik i jezike. Dakle, samo zbog toga što jest zajedništvo i što se ostvaruje u cjelovitome odnosu prema zajednici, ona zahvaća i obuhvaća cjelovitost jezika.

I zbog svega toga, ne samo dokle je doprla Biblija nego i bilo koji rubni sastojak kršćanstva, jezik je zadržao tragove od kojih se neki jedva i prepoznaju, kao *skandal (skandalon)*, dok su drugi odmah, gotovo na svakoj razini, prepoznatljivi kao kršćanski, npr. *križ i krst*, koji su to nešto manje u inojezičnim oblicima *crux* ili *stauros*. Od tri izvorno sveta kršćanska jezika dva bijahu nedvojbeno svjetska. Sveto se pismo prvo širilo svjetskim grčkim jezikom, zapravo onakvim kakav se razvijao od Aristotela do Sedamdesetorice, od četvrtoga stoljeća prije Krista do petoga poslije Krista. A zatim su slijedila gotovo dva tisućljeća latinskog svjetskog jezika.

Naravno, zbog vremenske tjesnoće i zbog zaoštrenosti same temeljne pretpostavke (koja će se kasnije nešto zornije uobličiti) ne možemo se posebnije pozabaviti hebraizmima ili arameizmima ili rabinizmima. Međutim, kako bi bilo jasno na što se cilja, navest ćemo kako ima grecizama (poput *apostol, evanđelje, agape*) koji – onakvi kakvi su kršćanima i nekoć i danas – klasičnome Grku ne bi bili uopće shvatljivi. To jest: ne samo u izravnim hebraizmima, kao *rabbi, kalvarija* ili *Eli, eli, lamma sabacthani*, nego i u mnogim helenizmima značenjska je osnovica židovska, pa bilo samo značenje prvotno takvo ili pak ne bilo. Ne isključuju se naime ni povratne sprege kao u svezi *sinedrij (syndrion)*, prema čemu je nastala hebrejska kovanica *sanhedrin* u značenju *geruzije, presbyterion-a*, što je doslovno *starište* ili *starčište*, čemu je danas najbliže kakvo vrhovno vijeće ili

praesidium.

Posrijedi je dakle golema množina hebrejskih izričaja i riječi koje su preko prevodilačkih pozajmnica u grčkoj *Septuaginti* djelovale prvo na *Vulgatu*, a zatim na novije jezike (romanske, germanske i slavenske), pa tako i na hrvatski, već od prvih pisanih spomenika, koji su nedvojbeno i isključivo kršćanski koliko su i ćirilometodski. Pojedinačnih jezičnih primjera ima toliko da ih nije ni potrebno navoditi, tim prije što se ta činjenica spominje samo zbog toga kako bi se pokazalo – i po rečenome i po onome što će se još reći – da nam i današnje jezično prometalo obiluje kršćanskim sastojcima, što posve prepoznatljivim, što poprilično skrivenim. Imajući, s jedne strane, na umu pojmovnu pupkovinu a, s druge strane, suvremenu uporabu, spomenut ćemo samo pučko jezično blago, na kojem se neminovno temelji i današnji jezik zajedništva. I što nam se tu otkriva: u istinskim osobnim odnosima, u zanosu i sreći, u jadu ili tjeskobi, u stanju kad se čovjek suočava i sučeljava sa samim sobom, s drugima, sa svojom sudbinom i s Bogom, on ne može bez baštinjenih izričaja. Događa se tako da, bez obzira na izričit osobni svjetonazor samog pisca, njegov jezik (osobito u književnosti i mislilaštvu) neminovno vrvi kršćanskim zasadama, od molitve do kletve, od ushita do vriska, od opsjene osjetilnih pojedinosti do sraza bića i bitka.

I vjerojatno je upravo s time u vezi i sve češći *protujezik* ili nadomjestak jezika koji se kao *novogovor* silovito suprotstavlja izvornome jeziku, temeljenome na predaji i baštini, koja je nedvojbeno uobličena kršćanstvom. Takav bi se jezik htio lišiti povijesnosti. Ali to je isto kao i lišiti se vlastite sjene, što je – istina – moguće uz jedan uvjet: uz ukinuće vlastite puti i biti. Uostalom, čak i umjetni, protupovijesni *novogovor (newspeak)* nužno tvori vlastitu prošlost, te tako i predaju i povijest, te završava na polazištu koje je htio mimoići.

Zapravo, novo bi se stanje bolje shvatilo kad bismo se mogli više zadržati na onom starijem. Izlagaču je stoga žao što je morao samo preletjeti preko cijelog značenjskog svijeta Sedamdesetorice. Još mu je više žao što posebnije ne poznaje hebrejsko-helenističku pozadinu Itale, s njezinim pučkim latinskim. Ali bez obzira

koliko se znalo ili ne znalo, drevno se jezikoslovlje ovdje mora preskočiti kako bi ostalo nešto više mjesta za duhovnu temeljnicu današnjih svjetskih jezika. Uzmemo li samo dva od njih (engleski i ruski, koji oprimjeruju mnogo toga i zajedničkog i različitog), lako ćemo još jednom potkrijepiti ono što je već toliko puta rečeno – i što se sve češće prešućuje i zaboravlja –: naše temeljne osobne, duhovne, uljudbene riječi (oprimjerene u bilo kojem globalnom jeziku) izvorno su ili hebrejske ili judeo-helenske ili judeo-latinske, pa čak i kad su oblikom tek francuske, švedske ili mađarske. A sam je engleski toliko prožet Biblijom da njegova idiomatika bez te veleknjige nije uopće shvatljiva. Na prvi pogled, današnji bi ruski bio nešto posve oprečno. Ali kako je ruski jezični standard neraskidivo vezan s ruskom pučkom baštinom i s tradicijom ruske književnosti (a nijedna od njih nije ništa manje prožeta i uobličena kršćanskim zasadama), unatoč oprečnom okvirnom svjetonazoru, i taj svjetski jezik sadržava neotuđive kršćanske značajke.

Ponovljeno rečeno, kršćanski univerzalizam, nedvojbeno zametan u obrednom hebrejskom jeziku, gotovo je prevratnički proširen i utemeljen u grčkome, dok svoj vrhunac dostiže u latinskome. Tek na temelju neospornog latinskog tisućljeća, od Jeronimova doba do bujnih narodnih preporoda – oslanjajući se o latinstvo i kao oporba njemu – razvijali su se posebni mislilački, bogoslovni i književni posebni jezici: romanski, germanski i slavenski... Ovdje sad nije riječ koliko se time izgubilo a koliko se dobilo, i kakav je značaj jednog zajedništva naprama njih desetak, osobito u jezičnom međusaobraćanju. To traži posebne rasprave koje bi nas odvele u drugome smjeru.

Dakle, nije nimalo sporno koliko je i kako je srednjovjekovni latinitet kršćanski. I za prosječnika, njegovo je tisućljeće isto toliko kršćansko koliko i latinsko. Pa i ono što različiti evropski i izvanevropski jezici donose do devetnaestoga stoljeća gotovo je istoga značaja. Međutim, ustvrdi li se kako je i jezik književnosti i znanosti u posljednjih stotinjak godina – u sveslavnom razdoblju pobjede znanosti nad cjelokupnom ljudskošću – također kršćanski obojen pa i uvjetovan, netko bi se možda i za-

polazišta

čudio. Pa ipak je upravo tako. Prvo, ni taj jezik (a u različitim jezicima) ne može bez povijesne odredbenice; ona je pak bjelodano kršćanska. Drugo, dobrim svojim dijelom (osobito u književnosti) bavi se ljudskom dušom, koje je cijeli pojmovnik gotovo neraskidivo kršćanski. Treće, čak u izravnoj, prevratničkoj i korjenjačkoj oporbi prema kršćanskom izričajnom blagu, novi jezik nužno ponavlja i obnavlja značajke onoga čemu se opire i protivi. A postoje i mnoge druge poveznice i odredbenice.

Uz to, novi prevratnički jezik ili novogovor, oslanjajući se i pozivajući prije svega na znanost, još je jednom jakom niti vezan s prošlošću, pa čak onda kad je ona isključivo znanstvena. Što je sve tu posrijedi? Srednjovjekovlju je, na primjer, trebalo podosta vremena da uvede Aristotela u kršćanstvo. Najveći mislilac starine prihvaćen je i kao najveći znanstvenik, pa i nositelj vrhunskog kršćanskog mislilaštva i znanosti. Zapravo, međuprožimanje je bilo toliko da se danas ni njegova etika i politika, ni fizika i metafizika ne mogu shvatiti ne samo bez popratne kršćanske ovojnice nego ni bez kršćanske jezgre koju su stoljećima oblikovali u logici kao i u teologiji. Uzme li se samo primjer *nepokretnog pokretnika*, koji je to postao od prvog *nepokrenutog pokretala*, jasno je koliko su prijelazi i odsjevi značenja bili uzajamni i višesmjerni.

Uz pretpostavku da je novogovor jezik čiste i stroge znanosti, sama ta znanost – ako ima ikakvu sadašnjost i ako bude imala ikakve budućnosti – mora imati nekakvu prošlost, koja je nužno povijest znanosti, a ona je opet neminovno onakva kakvom je cijelo ovo vrijeme opisujemo. Stoga, kao što pregršt nesumičnih primjera iz Šetkine *Hrvatske kršćanske terminologije* i neupućeniku bjelodano dokazuje koliko je obilje kršćanskih zasada i u današnjem hrvatskom književnom jeziku, gotovo isto tako – barem što se tiče podrijetla i gojidbenog duhovnog tla u kojem su se razvijali – i mnogobrojni uzorci strogo znanstvenog nazivlja pokazuju slične značajke. I novi jezik ipak je jezik i novi govor ipak je govor, što znači da ne može biti bez svoje prošlosti.

Naravno, posebno je pitanje *koliko* i *kako* – u današnjoj jezičnoj cjelini – traju, djeluju i

vrijede svi ti i takvi duhovni sastojci. A tim se pitanjem vraćamo našoj središnjoj dvojbi koje smo neprestance svjesni barem u obliku natuknuća ili ocrta. Kao što je bjelodano da su dotični jezici *kristijanizirani*, tako je nedvojbeno i da su u dva povijesna navrata – a zbog različitih razloga – bivali izvrgnuti jakoj *dekristijanizaciji*. Jednom to bijaše u osamnaestom stoljeću, u doba francuskog veleprevrata, drugi put nešto korjenitije u silovitom valučešljaču listopadske bure te njezinih kasnijih manje ili više primaknutih ili odmaknutih oponašaka. Zapravo, ni jedan zahtjev za korjenitom izmjenom životnog i društvenog ustrojstva nije mimoilazio jezik i jezike. I lijevi i desni obrazac nasilne promjene svijeta (koji se s podjednakim pravom mogao pozivati na galski uzor-prevrat) prometao je i nametao dekristijanizaciju: kako cjelokupnog ustroja zajednice tako i jezika zajedništva.

Kao posljedak svega toga nastao je u posljednjim desetljećima sveprisutni jezični nadomjestak. Tom se umjetnom tvorevinom ne oblikuje, doduše, vrijedna književnost ili dubinsko mislilaštvo, ali je ona glavni oslonac sustava javnih priopćivala i promicatelj obavještajnog jezika koji je nakanito i silovito dekristijaniziran. To će reći, u najvećem broju slučajeva jezik šarenog tiska, dojavnih i razglasnih – i slušnih i vidnih – uređaja, javnih nastupa i svečanih dočeka, redovitih prigodnih pripovijesti i propovijedi, slavni sjećanja i dičnih obećanja:

sustavno se lišava kršćanskih zasada. U njemu tako nema ni Božje promisli, ni milosti, ni blagoslova, ni zavjeta srca ni spokoja duše. Pa ipak, zgodimice se i u takvome jeziku ili govoru omakne komu bilo Bog bilo vrag, ili grijeh ili heretik, ili amen ili pakao... I postavlja se napokon pitanje: može li se (a je li to i potrebno) mimoići i zaobići takva baština u jeziku, osobito kad su posrijedi rođenje, ljubav i smrt, prve i posljednje odredbenice života? A to je tim upitnije što takve značajke prosijevaju i kroz jezik jezičara i govor govornika, pa i kad zbore o onome što je izvan ili protiv onoga što je izvorni ili zbiljski smisao upotrijebljenih riječi.

Naša se završnica posve naravno vraća na ishodište. Ljudi doista mogu strahovito mnogo. Oni mogu ubrzo i posve napustiti ovaj globus. Oni dapače mogu na nekim dalekim svemirskim tijelima osnovati naseobine posve drukčije od drevne i današnje Evrope. Ali čak u takvim zajednicama njihov će jezik vjerojatno vući za sobom izričajnu i smisaonu pupkovinu sredozemne velike objave. Ta je objava, kao otajstveni sažetak cijelog opstanka, izvorno bila središte stare zemlje, a u mnogome duhovno ostaje odskočište i tjemenište čak novog divnog svijeta unatoč sveprisutnom novogovoru i sveprodirnom svjetonazoru današnjice, ako ni zbog čega drugog a ono zbog puke činjenice što se jezik određuje uvijek više prošlošću negoli budućnošću da bi mogao biti bilo kakva sadašnjost...